

ZÜNNAR

2476-2477; Muhammed Hamîdullah, *el-veşâ'î-ku's-siyâsiyye*, Beyrut 1403/1983, s. 381; Tefvîk Sultan el-Yûzbekî, *Târîhu ehlî'z-zimme fi'l-'Irâk*, Riyad 1403/1983, s. 123-141, 368-371; Abdül-mün'im Ahmed Bereke, *el-İslâm ve'l-müsâvât beyne'l-müslimîn ve'ğayri'l-müslimîn*, İskenderiye 1410/1990, s. 180-188; A. S. Tritton, "Zünnâr", *İA*, XIII, 654-655; Ahmet Özel, "Gayri Müslim", *DİA*, XIII, 425-426.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

ZÜNNÜN

(ذو النون)

Yûnus peygamberin
Kur'an'da geçen
balık sahibi anlamındaki sıfatı
(bk. YÛNUS).

ZÜNNÜN ARGUN

(ö. 913/1507)

XVI. yüzyılda
Sind ve Mültañ bölgesinde
iki kol halinde hüküm süren
Argunlu hânedanın kurucusu,
Timurlu emîri.

Hânedan Zünnûn Argun ve Argun Tarhan adıyla iki kola ayrılmaktadır. Zünnûn Argun'un muahhar eserlerde gençliğine ve soyuna ilişkin bazı iddialar varsa da bunları Timurlu kaynaklarında tesbit etmek mümkün değildir. Zünnûn Argun'un İlhanlı Hükümdarı Argun Han'ın soyundan geldiğine dair görüşler de (*İA*, XIII, 656) yanlıştır. Argun boyunun, Timurlu Hükümdarı Ebû Saîd Mirza Han'ın (1451-1469) tahta geçişinde ve daha sonra bütün saltanatı boyunca etkili olduğu ve Ebû Saîd'in büyük emîrlerinin bu boya mensup bulunduğu bilinmektedir. Bazı kaynaklarda Zünnûn Argun, Ebû Saîd döneminin önemli emîrleri arasında kaydedilirse de *Mu'iz-zü'l-ensâb*'da Ebû Saîd'in emîrleri içinde Zünnûn'un adı geçmemektedir. Ebû Saîd dönemi Zünnûn Argun'un gençlik dönemine rastlamaktadır. Bu durumda Mîrhând'ın Zünnûn hakkındaki, "Ebû Saîd zamanında başını saltanat kapısının hizmetkârlarının yoluna koydu" ifadesini, Argunlar'a mensup bir gencin devlet kapısında yeni göreve başlaması şeklinde anlamak mümkündür. Kaynaklarda Zünnûn Argun'dan ancak Hüseyin Baykara dönemi emîrleri arasında söz edilmektedir (*Ando*, s. 206-207).

Ebû Saîd Mirza Han'ın Karabağ'da Uzun Hasan'a esir düşüp ölmesinden (873/1469) sonraki karışıklık sırasında Zünnûn Argun, babası Hasan Basrî (Mısırî) ile birlikte He-

rat'a geldi. Ancak muhtemelen bir mansıb elde edemeyeceğini anladığından Semerkant'a Sultan Ahmed Mirza b. Ebû Saîd'in yanına gitti. Burada iki üç yıl kaldıktan sonra emîrler arasındaki çekişmeler yüzünden Horasan'a geçiş Hüseyin Baykara'nın (1470-1506) hizmetine girdi. Hüseyin Baykara ona Gür ve Zemindâver'i verdi. Burada bulunan Hazara ve Nikudari kabileleri Sultan Ebû Saîd zamanında itaat altına alındıysa da onun ölümüyle bağımsız hareket etmeye başlamışlar ve Hüseyin Baykara'nın hâkimiyetini tanımamışlardı. Zünnûn Argun 884 (1479) yılında az miktarda askerle o bölgeye gitti. Üç dört yıl boyunca Nikudari ve Hazaralar ile savaştı. Sonunda Gür ve Zemindâver'e hâkim olmayı başardı. Bunun üzerine Hüseyin Baykara Kandeher, Ferah, Gür, Sahar ve Tulek'i de onun idaresine verdi. Zünnûn buradaki başarılarını Şal, Mestun ve Sivi bölgesini ele geçirerek pekiştirdi (Hândmîr, IV, 171). Oğulları Şah Şücâ' ve Muhammed Mukîm Han 1485'te Belücistan'ın bir kısmını zaptettiler. Bu başarılarından sonra iyice güçlenen ve kendine güveni artan Zünnûn Argun, hâkimiyeti altındaki yerlerden elde ettiği gelirden hükümdara ödemesi gereken vergiyi göndermekten kaçındı ve Kandeher'i merkez edindi. Kendi idaresini tesis etti ve en büyük oğlu Şah Şücâ' Bey'i Kandeher'in idaresiyle görevlendirdi. Sahar ve Tulek'in darugaliğini Abdülâlî Tarhan'a, Gür'un idaresini Emîr Fahreddin ile Emîr Dervîş'e verdi. Kendisi de Zemindâver'de kaldı. Hüseyin Baykara'nın sarayında Zünnûn Argun'un güçlenip zenginleştiği ve askerlerinin çokluğu sebebiyle kibirlendiği, sultanlar gibi hareket etmeye başladığı konuşulmaya başlandı.

Hüseyin Baykara, X. (XVI.) yüzyılın başlarında Ebû Saîd'in oğullarından Mirza Mahmud'un ölümü üzerine onun hâkim olduğu yerleri ele geçirmek için harekete geçince Zünnûn Argun onun yanında yer aldı ve Emîr Hüsrevşah'ın denetimindeki Kunduz'u almakla görevlendirildi. Ancak Zünnûn yapılan savaşta yaralanıp esir düşünce Hüseyin Baykara barışı kabul ederek geri çekildi. Anlaşma sağlanınca Zünnûn Argun serbest bırakıldı ve hediyelerle birlikte Hüseyin Baykara'nın yanına yolandı. Hüseyin Baykara Belh'in idaresini oğlu Haydar Muhammed Mirza'ya bırakıp Herat'a döndü, Zünnûn da yurdu olan Zemindâver'e gitti. Ebû Saîd'in ölümünün ardından Timurlu mirzaların hâkimiyet alanları iyice küçülmüştü. Bir yandan içeride güçlenen emîrlerin Timurlu mirzaların oto-

ritesini tanımaması, diğer yandan Mâverâünnehir'de ilerleyen Özbekler'e karşı konulamaması Timurlular'da iç çekişmeyi artırdı. Horasan'da hâkimiyet kuran Hüseyin Baykara, benzer şekilde oğulları ve beyleri tarafından çıkarılan meselelerle uğraşmak zorunda kaldı. Bâbü'r eserinde, Hüseyin Baykara'nın Kunduz, Hisar ve Kandeher üzerine birkaç defa asker sevk ettiği halde bölgeyi alamadığını, oğulları ve beylerinin bundan cesaret alıp fitne çıkardıklarını belirtir (*Vekâyi'*, s. 60). Bu ortamda Zünnûn Argun'un Hüseyin Baykara'ya karşı Bedüzzaman Mirza'nın yanında yer aldığı görülmektedir. Hatta Belh hâkimi iken babası karşısında tutunamayan bu mirzayı her bakımdan destekledi ve bir rivayete göre kızı, başka bir rivayete göre ise kız kardeşiyle evlenerek onunla bağlarını iyice kuvvetlendirdi. Zünnûn Argun'un kardeşi Emîr Sultan Ali ise Bedüzzaman Mirza'nın oğluna atabeg tayin edildi. Hüseyin Baykara ile oğlu barışınca Zünnûn Argun, Bedüzzaman Mirza ile birlikte Herat'a geldi. Bâbü'r'ün Özbekler'e karşı Semerkant'ta tutunamayıp Kâbil'e inmesi ve şehri ele geçirmesi üzerine Zünnûn burayı almayı denediyse de başaramadı. Bu esnada Kâbil ve Gazne bölgesi Bâbü'r'ün amcası Mirza Uluğ Bey'in hâkimiyetinde bulunmaktaydı. Bölge, Mirza Uluğ Bey'in ölümünden sonra Zünnûn Argun'un oğlu Muhammed Mukîm Han tarafından ele geçirildi.

Geniş bir bölgeye hâkim olan ve 10-12.000 kişilik bir ordu besleyen Zünnûn Argun'un gücü Timurlu sarayında hissedildi. Hüseyin Baykara 911 (1506) yılında vefat edince, Bedüzzaman nezdinde güç sahibi olan Zünnûn Argun ile Muzaffer Hüseyin Mirza üzerinde etkili olan Muhammed Burunduk ve diğer mirzalarla beyler Herat'ta bu iki mirzayı müştereken tahta çıkardılar. Devrin kaynaklarında da belirtildiği gibi bu gerçekten tuhaf bir durumdu. Mecliste ve sohbetinde çok mahir, ancak cengâverlikte ve idarede zayıf olan mirzalar Özbekler karşısında tutunamadı. Zünnûn Argun, Şeybânî Han idaresindeki Özbekler'e karşı koymaya çalıştıysa da başarılı olamadı. İyi niyetle fakat tam bir ihtiyatsızlıkla hareket ettiği için Özbekler tarafından Kararibat'ta öldürüldü (7 Muharrem 913 / 19 Mayıs 1507). Büyük oğlu, Şah Bey adıyla meşhur olan Şücâ' Bey, Sind tarafında faaliyet gösterdi. Zünnûn Argun soyundan gelenler burada Argun Tarhan hânedanı olarak varlıklarını 999 (1591) yılına kadar sürdürdüler. Hândmîr, Zünnûn Argun'u dindar bir kişi olarak tasvir eder,

onu yiğitlik ve savaşçılıkta Rüstem'e, ibadet ve dindarlıkta İbrâhim Edhem'e benzetir. Bâbü'r ise Zünnün'un cesur, temiz, ibadetine düşkün, satranç oynamaya meraklı biri olduğunu kaydetmekle birlikte aynı zamanda baba ile oğul (Hüseyn Baykara ve Bediüzzaman Mirza) arasındaki mücadeleyi alevlendiren, fitne ve fesatla uğraşan hasis biri diye tanıtır. Mehdîlik iddiasıyla ortaya çıkan Seyyid Muhammed Cavnûpûrî'nin mehdîliğini kabul edenler arasında Zünnün Argun ile Şah Şücâ' Bey vardı (DİA, XXXVII, 70).

BİBLİYOGRAFYA :

Mîrhand, *Ravzatü'ş-şafâ*, VI, 784, 791; Bâbü'r, *Vekâyi'* (Arat), s. 60, 189; Hândmîr, *Habîbü's-siyer* (nşr. Celâleddin Hümeî), Tahran 1333 hş., IV, 170-171; Mîr Muhammed Ma'sûm, *History of the Arghuns and Tarkhans of Sind: 1507-1593* (trc. Mahmudul Hasan Siddiqi), Hyderabad 1972, tür.yer.; Shiro Ando, *Timuridische Emire nach dem Mu'izz al-ansâb*, Berlin 1992, s. 206-207; C. E. Bosworth, *The New Islamic Dynasties*, Edinburgh 1996, s. 329-330; M. Saleem Akhtar, "The Origin of the Arghuns and Tarkhans of Sind and the Rise and Fall of Dhu al-Nun Arghun under the Timurids of Herat", *IC*, LIX/4 (1985), s. 340-356; Hayrunnisa Alan Akbiyik, "Argun: Bir Türkmen Boyu", *TD*, sy. 37 (2002), s. 7-25; M. Longworth Dames – Abdülvehhâb Tarzî, "Efganistan", *İA*, IV, 159; İsmail Aka, "Zünnün Beg Argün", a.e., XIII, 656-658; C. Collin Davies, "Arghun", *El²* (İng.), I, 627-628; Abdülkerim Özaydın, "Argun", *DİA*, III, 357; A. Bazmee Ansari, "Seyyid Muhammed Cavnûpûrî", *DİA*, XXXVII, 70.

HAYRUNNİSA ALAN

ZÜNNÜN el-MİSRÎ

(ذو النون المصري)

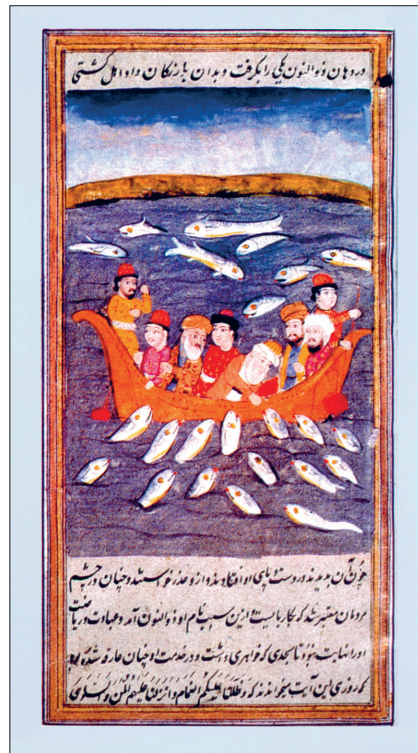
Zünnün Ebü'l-Feyz Sevbân
b. İbrâhîm el-Mîsrî el-İhmîmî
(ö. 245/859 [?])

İlk dönem sûfilerinden.

155 (772) yılında Mısır'ın İhmîm (Ahmîm) şehrinde doğdu. Nûbe asıllı olduğu söylenir. Asıl adı Sevbân'dır. Zünnün (balık sahibi, balıkçı) lakabını alışıyla ilgili olarak Ferîdüddin Attâr şu rivayeti nakleder: Sevbân bir gün bir gemiye biner, gemideki bir tüccarın mücevheri kaybolur, herkes ondan şüphelenir ve kendisine işkence edilir. Nihayet Sevbân dayanamayıp, "Yâ rabbi sen bilirsin" deyince denizin üzerinde çok sayıda balık belirir. Her birinin ağzında birer mücevher vardır. Elini denize uzatıp bu mücevherlerden birini alarak tüccara veren Sevbân bu olaydan sonra "Zünnün" diye anılmaya başlanmıştır. Kuşeyrî bu olayı Zünnün'un dilinden başka bir kişi hakkında nakletmiştir.

Zünnün el-Mîsrî Suriye'ye, Mekke'ye ve Yemen'e seyahat etti; buralarda tanıştığı İmam Mâlik, Süfyân b. Uyeyne, Leys b. Sa'd ve Fudayl b. İyâz gibi âlim ve sûfilerden hadis nakletti. Tasavvuf yolunda faydalandığı kişiler arasında Kayrevanlı Şakîrân (Şukrân) b. Ali el-Âbid (ö. 186/802) ve Ahmed b. Hadraveyh el-Belhî'nin hanımı Fâtıma en-Nişâbü'rî (ö. 223/838) en meşhurlarıdır. Mısır'da tasavvufa ve hikmete dair sohbetler yapmaya başlayan Zünnün iki grubun eleştirisiyle karşılaştı. Abdullah b. Abdülhakem'in başında bulunduğu Mısırlı Mâlikî fakihleri onu daha önce duyulmamış tasavvufî konuları anlatmakla suçladı; Mu'tezile âlimleri ise kendisini, "Kur'an mahlûk değildir" dediği için eleştirdi. Bu eleştiriler yüzünden 228'de (843) Mısır'dan ayrılmak zorunda kaldı. Ardından tekrar Mısır'a döndüğünde bu defa devrin idarecilerine şikâyet edildi ve 244 (858) yılında tutuklanarak Mısır'dan Bağdat'a götürüldü. Abbâsî Halifesi Mütevekkil-Alellah'ın Sâmerâ'daki sarayında sorguya çekildi; yaptığı açıklamalardan memnun kalan halife onu ödüllendirerek Mı-

Ferîdüddin Attâr'ın rivayet ettiği, Zünnün el-Mîsrî'nin balıkların ağzından mücevher almasını tasvir eden minyatür (*Oriental Miniatures*, Taşkent 1980, resim 63)

sır'a gitmesine izin verdi. Zünnün 245 (859) veya 248'de (862) Mısır'ın Cîze şehrinde vefat etti.

Zünnün'a göre avam günah işlediği, havas gaflete düştüğü için tövbe eder. Kendisine ârifin kim olduğu sorulunca "Buradaydı, gitti" diye cevap vermiş, bununla Allah'ı tanıyan kişilerin her an mânen ilerlemekte olduklarını ve uzun süre aynı hal üzere kalmadıklarını ifade etmiştir. Diğer bir rivayete göre bu soruya, "bulunan ve ayrı olan" diye cevap verdiği, bu sözle, "Ârif bedeniyile insanlar arasında bulunan, ama gönlü onlardan ayrı ve Allah ile birlikte olan kişidir" demek istediği nakledilir. Hücvîrî'nin *Keşfü'l-maḥcûb*'da naklettiğine göre Nil nehrinde gezinti yapmak için bir tekneye binen Zünnün ve arkadaşları başka bir teknede taşkınlık ve dine aykırı işler yapan bir grup görünce arkadaşları ona, "Ey şeyh! Dua edin de bunların hepsi suya batsın, böylece onların şerri ve uğursuzluğu toplumdaki uzak olsun" demişler, Zünnün ellerini açıp, "Yüce Allahım! Bu insanlara dünyada hoş bir hayat nasip ettiğinin gibi ahirette de hoş bir hayat bahşet" diye dua etmiş, arkadaşları bu sözlerine şaşmış, teknedekiler ise yaklaşp Zünnün'u görünce ağlamaya başlamış, tövbe ederek iyi birer insan olmuştur. Zünnün, "Üç yolculuk yaptım, bu yolculuklardan üç ilim getirdim. İlk yolculuğumdan getirdiğim ilmi avam ve havas kabul etti; ikinci yolculuğumdan getirdiğimi havas kabul etti, avam reddetti; üçüncü ilmi ise hiç kimse kabul etmedi" dediği nakledilir. Zünnün'a göre ünsün en aşağı derecesi kulun ateşin içine atılması, fakat bu halin bile ünsiyet edip sevdiği kişiden onu uzaklaştırmasıdır. Zünnün'un, "Yemekle dolu midede hikmet durmaz" diyerek az yemeği tercih ettiği nakledilir. Ona göre semâ ve mûsiki Hakk'ın bir ilhamı olup kalpleri Allah'a yönlendirir. Mûsikiyi Hak ile dinleyen kişi hakikate erişir, nefsiyle dinleyen kişi ise zındık ve günahkâr olur.

Eserleri. Zünnün'un hiyeroglif yazısını okuyabildiği, tıp, kimya / simya ve havas ilimleriyle meşgul olduğu öne sürülmüş, bu konulara dair bazı eserler ona nisbet edilmiştir. 1. *el-Ḳaṣîde fi'ş-šan'ati'l-kerîme*. Kimya ilmine dairdir (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 2130/2, vr. 35^b-36^a; *Urcûze fi'l-kîmyâ*?, British Museum Library, Add. 1590, vr. 2-7; *Manzûme fi 'ilmi'l-kîmyâ*?, Arif Hikmet Ktp., nr. 110/80). Eseri İzzeddin el-Ciledekî *ed-Dürrü'l-meknûn fi şerhi Ḳaṣîdeti Zinnûn* adıyla şerhetmiştir (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr.